

LISZKA JÓZSEF

„eszt elne dobáld...”

A deponia pia: „szent raktár” vagy a „szent szemét”,
avagy a megőrzés kérdésköréhez

JÓZSEF LISZKA

“Just Don’t Throw It Out...” Deponia Pia: a “Sacred Depot” or “Sacred Trash”, or the Issue of Preservation

Keywords: sacral ethnography, cult objects, small sacral monuments, deponia pia, culture of remembrance

---

Rainer Maria Rilke, 1907-ben, feleségéhez írott levelében, egy Cézanne-kép kapcsán úgy fogalmaz,¹ hogy annak mintha minden egyes részlete *tudna* az összes többről,² s ez a megfigyelés a széles értelemben vett kultúra rengeteg (szinte minden) vetületére érvényes. Az alábbiakban olyan jelenségkomplexumot szeretnék bemutatni, amelyeknek egyes „szereplői” első látásra talán messze állnak egymástól, de mintha mégis mindegyik nemcsak hogy „ismerné” az összes többit, hanem szoros rokonságban is állanának egymással.

A különféle búcsújáróhelyeken vagy még inkább, valami oknál fogva kiemelt fontosságúnak ítélt, gyakran temetői kápolnáknak a szó szoros értelmében vett fogadalmi tárgyak (képek, szobrok stb.) mellett gyakran tapasztaljuk, hogy megjelennek olyan holmik is, általában idejétmúlt vagy sérült tárgyak, amelyek eredendően nem fogadalmi (votív) célokból készültek. Ez a jelenség, ahogy arról Hans Dünninger beszámol, már a bajor vallási néprajz egyik meghatározó alakjának, Lenz Kriss-Rettenbecknek is feltűnt, aki „bizonyos holminak a megsemmisítést megkerülő félrerakásáról” beszélt, ám ezeket a fogadalmi tárgyakkal egyenértékűként kezelte. (Dünninger 1978, 239. p.) Ezzel

---

1 Vékás Lajos jogászprofesszor egy kolozsvári előadásában említette az idézett mondatot, s hozzájárulását, hogy ötletét „ellophassam”, ezúton is tisztelettel köszönöm.

2 „*Es ist, als wüßte jede Stelle von allen.*” (Rilke 1952, 43. p.) Egy másik levélben úgy fogalmaz, hogy életünket mindenféle határokkal szakaszoljuk, lezárunk, újrakezdünk, töprengünk, melyik irányba folytassuk, „*aber wie sehr ist, was uns begegnet, aus einem Stück, in welcher Verwandtschaft steht eines zum anderen...*” [de az, amivel szembe találjuk magunkat, mennyire egy darabból való, az egyik a másikával minő szoros rokonságban van...] (Rilke 1952, 38. p.)

szemben Hans Dünninger, egy kis esettanulmány keretében azt bizonyítja, hogy ezekben az esetekben egészen más indítékról van szó. Egy, a felesége családjához tartozó, frankföldi erdei kápolna kapcsán elmondja, hogy az építmény belterében időről időre idegen tárgyak jelentek meg. Hol egy rózsafüzér, hol egy szentkép, majd egy régi katekizmus, illetve egy budapesti kiadású, német nyelvű imakönyv³ három kiadása is. Utóbbiak alighanem egy, Magyarországról a második világháború után Németországba telepített német család birtokából kerülhettek az ő kápolnájukban, miközben nekik semmilyen magyarországi német rokonságuk nem volt. Nyilvánvaló tehát, hogy valaki ezektől a tárgytól úgy akart „megszabadulni”, hogy azért egyszersmind „méltó helyen” is tudhassa őket. Később, amikor a családi kápolna felújítása került napirendre, a család őt, Dünningert bízta meg a munkálatok irányításának lebonyolításával. Aki a szanalás végén az építményben található holmi közt selejtezve egy csomó tárgyat a továbbiakban nem megőrzendőnek ítélte, és az építkezési vállalkozót (kőművest) azzal bízta meg, hogy az építési hulladékkal együtt ezeket is „takarítsa el”. Néhány nap múlva fejcsoválva jelent meg a kőműves, mondván, hogy azokat „a dolgokat” mégsem lehet csak úgy a szemétkébe rakni, ezért úgy döntött, hogy majd a kertjében, ha a szomszédok nem lesznek otthon, inkább elégeti őket. A harmadik eset szintén ehhez a kápolnához kapcsolódik. Egy falubeli asszony egyszer megszólította Dünningert, volna-e kifogása az ellen, ha egy régi Mária-képet felakasztanának az erdei kápolna egyik oldalfalára. Dünningernek nem volt ellenvetése, s még azt is megjegyezte, köszöni, hogy szólt neki, mert az utóbbi időben egyre gyakrabban hordják oda, kérdés nélkül az emberek a különféle, kiszolgált szentképeiket, szobraikat, s ez már terhes nekik. Erre az asszony szemlesütve megjegyezte, hogy hát igen, ők is nemrégiben vettek egy új Mária-képet, s ezt a régit nem tudták hova tenni. A szerző ezekből a megfigyelésekből azt a tanulságot vonta le, hogy a fogadalmi (votív) tárgytól egyértelműen meg kell különböztetni az olyan, bizonyos szakralitással rendelkező, de idejétmúlt, sérült, lommá vált holmit, amelyet általában bizonyos félreeső kápolnáknak nem az Istennek vagy a kápolna védőszentjének tett följajlásból, hanem kegyeleti célból (mert a szemétkébe dobni nem tartják méltónak) itt helyeznek el. Tudomásom szerint először Dünninger írta körül ezt a jelenséget, a fogadalmi (votív) tárgyak lerakatától való megkülönböztetés céljából a *deponia pia* (szent raktár) terminussal.

A fogalom bekerült elsősorban a német szakrális népraiz nevezéktaába, miközben alkalmazási jogosultsága egyre szélesedik. A teljesség igénye nélkül említtem itt meg Walter Hartinger egy, kézikönyvként is funkcionáló áttekintését, ahol a *deponia pia* kérdésköre még a dünningeri értelemben van érintve. (Hartinger 1992, 99. p.) Christine Aka, aki több tanulmányában is feszegetett hasonló kérdéseket, az egyik legutóbbiban az „eldobási tabu” („*wegwerfen tabu*”) szemszögéből vizsgálta a többi között

3 Martin von Cochem: *Goldener Himmelsschlüssel* című rendkívül népszerű ima- és énekeskönyvének három, századforduló körüli budapesti kiadásáról van szó.

éppen a *deponia pia* problematikáját is. (Aka 1997) Konrad Köstlin egy, Szent József életét és legendáit a különféle ábrázolások tükrében bemutató kiállítás margójára írott tanulmányában szintén előhossa a kérdést, kiterjesztve a fogalmat az otthon, alapvetően minden szakrális funkciót nélkülöző, inkább családi kegyeletből (félíg-meddig babonáságból?) megőrzött különféle szakrális tárgyakra. (Köstlin 2001)⁴

Magyar vonatkozásban, a német előzmények említése nélkül, tudomásom szerint először Barna Gábor foglalkozott a kérdéssel, mégpedig egy, „szent raktárként” is funkcionáló tápéi temetői kápolna aprólékos bemutatásával, az ott található tárgyak katalógusszerű dokumentációval. (Barna 2003) Már Barna publikációját követően jelent meg Martin Scharfe elemző tanulmánya a kérdésről az innsbrucki egyetem néprajzi kiadványában. Scharfe a „szent szemét”⁵ kérdéskörét taglalva, megítélésem szerint kissé nagyobbat markolt a kelleténél, hiszen olyan jelenségeket is tárgyal, amelyek nyilvánvalóan nem ide tartoznak. A fa sír- és út menti keresztekről lehasított szilánknak, vagy bizonyos, jobbára szakrális célzatú építmények homokkő falából kikapart pornak a szerepe a népi hitvilágban és/vagy gyógyításban, aligha tartozik ebbe a kategóriába. (Scharfe 2004, 29. p.) Bizonyos megfigyelései viszont, noha első pillanatra meghökkentőek, de mégis ebbe a kategóriába tartoznak. Hogy csak egy példát mondjak, ilyen a bajor térségben elterjedt halotti deszka (*Totenbrett*) kérdése. Ezek a közelmúltban a temetőn kívül, utak mentén egy-egy elhunyra emlékeztetnek, sokszor verses formában. Eredendően az volt funkciójuk, hogy a halottat ezen ravatalozták fel, majd rajta vitték ki a temetőbe, aztán vagy beleásták a sírba, vagy elégették, vagy felállították valahol. Az utóbbi megoldás eredményei a mai, tájspecifikus bajor halotti deszák. Megjegyzem, hasonló jelenség ez, mint a magyar *lábfiák* kérdése. Ez utóbbi esetben két

4 Az eredeti publikációhoz nem jutván hozzá, itt egy másodközlésre hivatkozom: <http://www.brauch.at/folge01/bi01.html#d5e25302> [utolsó megtekintés: 2021. 01. 23.]

5 A szerző különbséget tesz a hulladék (*Abfall*) és a szemét (*Müll*) között. Az előbbivel, a *hulladék* kérdésével nyilvánvaló, hogy esetünkben nem kell foglalkozni, miközben annak szemrevételezése is rendkívül érdekes lehet. A paraszti világban ugyanis (és érvényes ez mind a magyar, mind a német és természetesen az egyéb népek népi kultúráira), szóval a paraszti világban lényegében nem volt hulladék, mivel azt a legutolsó darabig, szilánkig fel tudták használni. Jó példa erre a teknővájó cigányok racionális anyagfelhasználása, amikor egy adott fatörzsből különféle méretű teknőket, majd a legkisebb belsejéből kivájt famaradékból különböző méretű fakanalakat, kaptisztítókat, s végül (ez már persze túlzás, de a lényegre világít rá!) a legvégéből fogpiszkálót készítettek. (Vö. Liska 2010, 360. p.) A hőmezővásárhelyi parasztember, amennyiben kaszája pengéjét tovább már nem fenhette, akkor abból további vágóeszközöket, egyebek között szárvágot, kévevágót, káposztaszelőt, acatolót, disznóölő kést, illetve, ha azok is tovább koptak, akkor a maradék, annak megfelelő acélból zseb kés vagy borotva lett. (Vö. Kiss 1958, 83–84. p.; Scharfe 2004, 27–28. p.). A szemét viszont az, amivel nem tudunk mit kezdeni, ami tényleg feleslegesnek tűnik, tehát eldobandó. Scharfe szerint a német nyelvben ez viszonylag újkeletű szó, ami azt jelenti, hogy alighanem a hozzá tartozó fogalom és reália sem lehet régi. A szemét inkább korunk terméke. De mi van a szakrális tartalmú, vagy családi vonatkozású „szeméttel”? A „szent szeméttel”.

rúdon keresztbe fektették a koporsót, s úgy vitték ki a temetőbe (a szokás Erdélyben és a közelmúltban még Gömörben is élt), ahol a koporsó elhantolását követően a két rudat, s ezek voltaképpen ekkor váltak lábfává, a halott lábához szúrták a sírba. (vö. Hartinger 1990; Liszka 2016, 126. p.)

A legutóbb Bartha Elek tért vissza a „szent raktárak” magyar vonatkozású kérdéseihez, lényegében a Barna Gábor által publikáltakra reflektálva, azokat továbbgondolva, a *szakralizáció* és *deszakralizáció* fogalom párt is beemelve a problémakörbe. (Bartha 2010; lásd még: Bartha 2012) Azóta pedig a bécsi Herbert Nikitsch egy esettanulmányában némileg más összefüggésben, egy bécsi képoszlop metamorfózisait nyomon követve, Martin Scharfe dolgozatára igen, Hans Dünningerére viszont nem hivatkozva ismét foglalkozott a kérdéssel. (Nikitsch 2015)

Magából a fogalomból, „raktár” („deponia”), önkéntelenül is adódik, hogy valamilyen építmény belső terével lehet dolgunk. Ilyen például Galántán, a temető közelében, a Diószegre vezető út mentén álló Nepomuki Szent János-kápolna, amelynek oltárán egy 1998-as megfigyelés alapján Nepomuki Szent János polichróm kő szobra mellett egy Madonna-kép, ráakasztott rózsafüzérrel, egy-egy Jézus szíve és Mária szíve kép, a sasvári templom képe, valamint egy házi használatú feszület volt található (SzKA: Galanta_02).⁶

Viszont mihelyt általában a szakrális kisemlékeket nézzük, gyorsan egyértelművé válik, hogy ez a „raktár” csakugyan lehet egy valós tárolóhelyiség, belső tér is (kápolna vagy szoborfülkés képoszlop belső tere), de lehet képletesen is értelmezni, s talán inkább lerakatnak nevezni. Az út menti, s még inkább temetői feszületek, szentek szobrainak talapzata ugyanis olykor szintén efféle szent raktárként, ha úgy tetszik, *szent lerakatként* funkcionálhat. Oda helyezik el azokat az idejét múlt és / vagy sérült szakrális rendeltetésű tárgyakat, amelyeket „kidobni kár, megőrizni nem érdemes” – fogalmazott egy adatközlőm. Nagycsalomján a római katolikus templom melletti lourdes-i barlangban egy halom rózsafüzér, különféle, összesen négy darab Szűz Mária-szobrocška, szent képek, kis fafeszületek sorakoznak, nyilvánvaló, hogy ebben az esetben is egy szent raktárról, lerakatról van szó. (SzKA: Nagycsalomja_02) Ipolynagyfalu településszélén áll egy meglehetősen elhanyagolt lourdes-i barlang, amelyben a többi között egy félbetörött, funkcióját veszített (mert épp a tartályrész hiányzik) porcelán szenteltvíztartó kapott elhelyezést. (SzKA: Ipolynagyfalu_06)

6 Az adat (és a következő adatok nagy része is) a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja Szakrális Kisemlék Archívumából (SzKA) származik. Az adatbázis (jelenleg 1723 objektum adatait tartalmazza) egyrészt elérhető digitális formában is (<https://szka.adatbank.sk/>), másrészt klasszikus, papíralapú változatban, helyileg az intézmény komáromi részlegében. Utóbbi még mindig gazdagabb, mint a digitális változat, a hivatkozások is ezekre az adatlapokra utalnak.

1. kép. Lourdes-i barlang mint szent raktár (részlet). Nagycsalomja (Liszka József felv., 2020)

Tényleg csak mazsolázgatva a Szakrális Kisemlék Archívumból említek néhány konkrét példát, amikor egy-egy szakrális kisemlék lábazata körül egy nyilvánvaló szakrális raktár, lerakat (*deponia pia*) alakult ki vagy szemmel láthatóan⁷ van kialakulóban. A dunahidasi temetői fészület tövében egy öntöttvas korpusz, egy Krisztus-maszk, illetve egy Mária-kép van a lábazathoz támasztva. (SzKA: Dunahidas_03) Bodnár Mónika kutatásaiából tudjuk, hogy a Bódvendégből Amerikába kivándorolt család 1907-ben szülőfalujában egy Pádúai Szent Antal-kápolnát építtetett, amit a leszármazottak 2007-ben felújítottak. Azóta a kápolna afféle emlékhelyként szolgál, „amely nemcsak a falu kereszténységére utal, de felhívja a figyelmet az elődök tiszteletére és a magyarság összetartozására is. Erre utalnak az eredeti berendezésen (Szent Antal, Szűz Mária, Jézus Szíve

7 Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a *deponia pia* jelenségére a szakrális kisemlékek vizsgálatának kezdetén (az előzményeket nem számítva, a rendszeres kutató- és dokumentáló munka az 1990-es évek elején indult, először személyes érdeklődés keretében, majd 1997-től intézményes formában), szóval a kezdeti években a *deponia pia* jelenségére még nem figyeltem oda. Tudatosan nem kerestem, s még most is előfordul, hogy egy-egy régebbi felvételemen *utólag* tűnik fel a jelenség.

szobrok) túl az utóbbi években benne elhelyezett fotók és relikviák, mint az állíttató házaspár fotója, a kápolnát sokáig gondozó rokon házaspár régi sírfelirata, az EU-s határnyitás fotója és az egykori határsorompó egy darabja, valamint a magyar nemzeti trikolorból készült kokárda”. (SzKA: Bodvavendegi_07) Egy nyitragerencséri temetői pietà-szobor lábánál elhelyezett, agyagból készült, ütött-kopott kis Madonna-plasztika szintén a *deponia pia* jelenségére figyelmeztet. (SzKA: Nyitragerencser_01)

Végezetül egy példa, amikor egy szakrális építményből, kápolnából valódi (tehát szent!) raktár lesz, majd a kápolna néhány darabja, egy kvázi szent raktár elemeként beolvad egy másik szakrális kisemlékbe. A köbökúti szőlőhegyre vezető út mentén, az annak bal oldalán sorjázó kálváriastációkkal szemben egykor egy, 1855-ben felszentelt Mária-kápolna állt. Gyerekkoromból még emlékszem a bezárt ajtajára, de belesve még szemrevételezhető ép berendezésével, Mária-képével. Valamikor az 1970-es években a körülötte elterülő kis akácost kiirtották és szőlőskerteknek parcellázták ki, a kápolna környezetében, az említett úttal párhuzamosan új présházak épültek, maga a kápolna nyilván alig megközelíthető magánterületre került. A kilencvenes években már romos állapotban volt, benne malterosládákkal és mindenféle építési anyaggal, hulladékkal. Valóban *deszakralizálódott*, tényleges raktárként funkcionált tehát. A süttői mészkőből készült, eredendően nyilván a bejárat fölött elhelyezett dedikációs tábla a fal mellett, fűvel benöve hevert. Az oromzat egy-egy sarkára épített kis áltornyokon valószínűleg a helyi téglagyárban készített egy-egy egyedi, kereszt formájú égetett téglából ekkor már csak az egyik állt a helyén. Hogy legalább ezeket megmentsék (az egykori kápolna épülete mára, úgy tűnik, végérvényesen betagozódott a szőlészeti építmények sorába), a helyi hívők az ezredfordulót követően a szőlőhegyi fészület alapjába betonozták be a süttői mészkőből készült emléktáblát és az egyik megmaradt, téglából kiégetett oromzati keresztet. Indíttatását illetően voltaképpen tehát ebben az esetben is a *deponia pia* jelenségével állunk szemben.

2. kép. Szűz Mária kápolnája maradványai, az oromzaton égetett-tégla-keresztrel. Köbökút (Liszka József felv., 1998)

3. kép. Az egykori Szűz Mária-kápolna dedikációs táblája és az égetett-tégla-kereszt bebetonozva a szőlőhegyi feszület talapzatába. Kőbölkút (Liszka József felv., 2019)

A továbbiakban első pillantásra a témához nem kapcsolódó jelenségről, egy komáromi régiségkereskedésben vásárolt, alaposan szétrongyolódott 19. századi katolikus imakönyvben⁸ végzett „leletmentésemről”, s annak a *deponia pia* irányába (is) mutató tanulságairól számolok be. Amik jelenleg figyelemre méltóvá teszik számunkra a könyvet, azok a családi vonatkozású beírogatások, illetve a másodlagosan belerakott különféle dokumentumok. Nem egyedi a jelenség, eddig még nem is annyira érdekes. Amire fölkaptam a fejem, az a családi szempontból fontos adatok megőrzésének a módja, illetve egy, vélhetően (déd)nagymama, bejegyzett utasítása.

De vegyük sorban! Maga a könyv az első előzéklapjának a belső fele van kitöltve korabeli (egy 1864-es adattal kezdődő és nagyjából 1944-ben záruló) születési, halálozási, esküvői adatokkal,⁹ különféle kézírásokkal, tintákkal, ceruzával. Némelyik erő-

8 A komáromi születésű Áts Benjám (1806–1858) rendkívül közkedvelt, magyarul először 1855-ben megjelent, majd legalább öt, szlovákul két kiadást megért munkájának 1869-es kiadásáról van szó: *A hétfájdalmú boldogságos szűz Mária nyomait követőknek mennybe vezető arany koronája, azaz A mennyei fényességgel ragyogó Isten szent anyjához ébresztő imádságos és énekeskönyv*. Pest, Bucsánszky Alajos 1869.

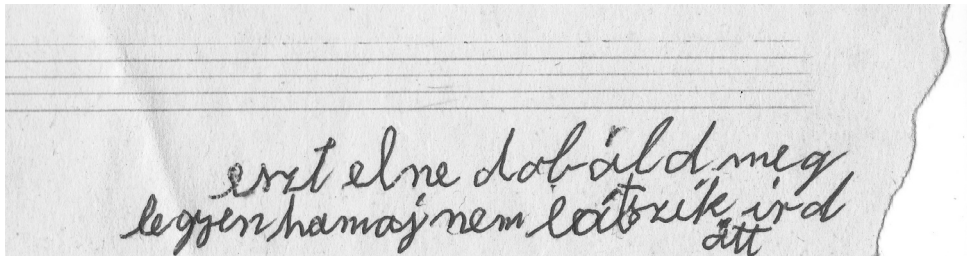
9 A könyv hátsó előzéklapja hiányzik, az adatok felsorolása ott valószínűleg folytatódott.

sen fakult. Nos, valaki, alighanem ez a (déd)nagymama az alig olvasható részeket tollal átírta, szépen követve az egykori bejegyző vonalvezetését. Erről az jutott az eszembe, hogy olyan valamilyen jelenség ez, mint egy palimpszeszt fonákja: abban az esetben ugyanis kikaparták a régi írást, hogy a nyert, többé-kevésbé tiszta felületre mást írhasanak (az a kikapart rész modern technikával ugyan többé-kevésbé újraolvasható, de annak idején az aktőr szándéka az újrahasonosítás, illetve olykor kifejezetten az eltüntetés volt), esetünkben meg éppenséggel újraátírásokkal igyekeztek megőrizni egy régi szöveget. Ez utóbbi eljárásnak viszont a levéltári gyakorlatban, szakirodalomban egyelőre nincs szakterminusa.¹⁰ Ember Győző levéltári terminológiai lexikonjában felsorol ugyan néhány, első pillantásra témánkat érintőnek tűnő kifejezést (*átírt irat, átíró irat, átírás*), de ezek egyike sem a most tárgyalt jelenséget magyarázza. (Ember 1982, 39. p.) Nem tudom megítélni, hogy mennyire egyedi vagy esetleg milyen mértékben általánosabb gyakorlattal van dolgunk (mindenesetre úgy tűnik, legalábbis ez ideig kellőképpen nem észlelt jelenségről van szó), ezért nem merészelek most terminológiai javaslatokat tenni. Csak jelen tanulmányom kedvéért jegyzem meg, hogy adódna a *felülírás* kifejezés, ha azt már nem foglalta volna le a mai digitális világ (Ember Győző kézikönyvében nem találom), s jelenleg, ugye, azt jelenti, hogy egy már meglévő digitális szöveget egy másikkal helyettesítünk, felülírunk. Ezáltal a régi éppen hogy eltűnik (valamiféle modern palimpszeszt ez, azzal a különbséggel, hogy az eredeti, kitörölt szöveget nem lehet többé elővarázsolni. Nem bánám, ha ezt a kijelentésem az informatikusok megcáfolnák). Szóval a felülírás kifejezés esetünkben nem használható. Talán valamiféle *nyomráírás* (vagy: *nyomátírás*) lenne a megfelelő terminus, hiszen az eredeti nyomán, annak fakuló vonalait több-kevesebb pontossággal követve ismét ráírják ugyanazt a szöveget. Szándékaik szerint nem csak ugyanazt, hanem *ugyanúgy!*

Aztán még többszörösen, külön lapokra is át- meg átmásolták, hogy a dokumentumok fennmaradását ezzel is biztosítsák. Az imakönyvbe helyezve megtaláljuk ugyanis ennek a (nevezzük így) családi krónikának két, részben kiegészített, folytatott másolatát. Az egyik egy, rovatokra tagolt előnyomtatott lap (eredendően talán valamilyen könyvelési nyomtatvány) két oldalára, különféle színű tintákkal és kézírásokkal feljegyezve, a rovatok figyelembevételével egy 1965-ös adattal zárul. A másik, piros színű golyóstollal készült, részben kiegészített¹¹ másolat egy kottavonalas füzetlap két oldalán található. Itt a legutolsó dátum 1972. Ennek a kottalapnak a jobb alsó sarkába (nyilván a következő generáció valamelyik tagjának szánt) utasítását is odajegyezte ez az általam (déd)nagymamának nevezett krónikás:

10 Nagy Edit, a budapesti Ráday Levéltár igazgatója, L. Balogh Béni, a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa, tudományos titkára szíves levélbeli közlésükben is ezt erősítették meg, amit ezúton is köszönök. Az adatok közvetítéséért pedig Filep Tamás Gusztávnak tartozom hálával.

11 Jelen tanulmány témája ezt nem indokolja, de a jövőben érdemes lesz foglalkozni azzal is, hogy a három változat milyen módosításokon ment át, az átmásoló milyen további, az előző változatokból még hiányzó információkat tartott fontosnak (pl. „nem volt eskü”) megőrizni.

„eszt elne dobáld meg legyen hamajnem látszik írd át”

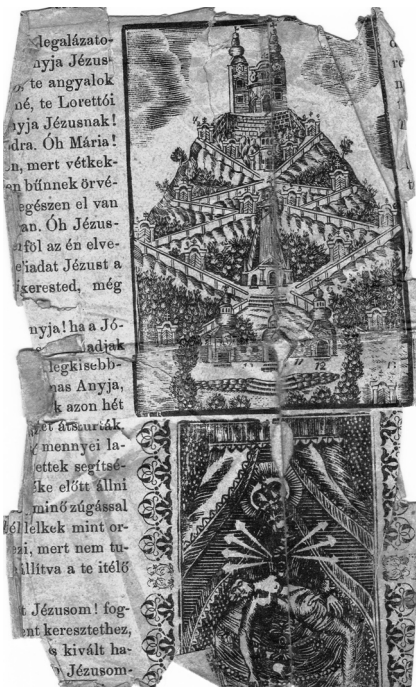
Barna Gábor a szent raktár fogalmát (a *deponia pia* kifejezést ő nem használja) összefüggésbe hozza azzal az emberi igénnyel (régí, értékes vagy történetileg jelentős tárgyak felhalmozása), aminek köszönhetően az egykori múzeumi gyűjtemények létrejöttek. (Barna 2003, 9–10. p.) Valami ilyesmi a szent raktárak is, és hasonlóképpen fogható fel, kézbe vehető, hordozható családi „múzeumként” a szóban forgó imakönyv is. Mi történik a muzeológiában? A múzeumi tárgyakat folyamatosan karbantartjuk, restauráljuk, hogy megőrizzük őket lehetőleg eredeti állapotukban. Hasonló eljárást figyelhetünk meg ebben az esetben is: a belerótt szövegek nyomát követve időnként felfrissítették, átírták őket.

Egy másik párhuzam is felfedezhető, a muzeológia (műemlékvédelem) és a szóban forgó imakönyvvel való bánásmód között. Közismert, hogy a málladozó barokk homokkő szobrokat állagmegőrzés miatt általában múzeumba szállítjuk, ott állítjuk ki őket, s helyettük azok hű másolatát helyezzük ki a szabad ég alá. Nos, ez a másolat (két példányban is) esetünkben is jelen van. Valamelyik utód (utódok?) két változatban, külön-külön papírlapokra lemásolták az imakönyvből írt családi adatokat, hogy ezzel is biztosítsák fennmaradásukat.

További kapcsolódási pont az igazi múzeum és a mi kis, hordozható múzeumunk között, hogy az imakönyv lapjai közt különféle aprónyomtatványokat (szentképeket, ponyvanyomtatvány-fosztlányokat, stencilezett Mária-énekeket), családi leveleket, újságkivágatokat őriznek. Szinte mindnek van valamilyen feltételezhető¹² vagy konkrétan kimutatható családi vonatkozása: a család valamelyik tagjának dedikált kis szentkép, a családi levelek (alighanem a második világháború után Magyarországra telepített rokonságtól), valamint egy cseh nyelvű újság, talán *Rudé právo*, fényképes cikk-kivágata, amelyen a család egyik, Csehországban dolgozó tagja látható, amint éppen

12 Egy, a selmecbányai búcsújáróhelyhez kapcsolódó, összeragasztgatott imalapfosztlányból, amelynek maradványait, vélhetően egy valamikori zarándoklat emlékeként, szemmel láthatóan generációkon keresztül nagy becsben tartották, magának a selmecbányai kálváriahegynek és a Fájdalmas Szűzanyának egy-egy metszete maradt meg, illetve a kísérő ima már szinte értelmezhetetlen maradványai. Szilágyi István közleménye alapján sikerült beazonosítani a nyomtatványt: *Imádság a fájdalmas Jézus-Anyjához a selmeczi szent Kálváriahegyén*. Javított kiadás. Budapest, Nyomtatja és kiadja Rózsa K. és neje 1900. (Szilágyi 2006, 25., 53. p.)

egy párkitüntetést vesz át. Egyértelmű, hogy noha a vallástól nem független, de az egész gyűjtemény (beleértve magát az imakönyvet is) az adott családnak inkább az elődök, ősök iránti tiszteletből, azok emlékének a megőrzése szempontjából volt fontos. Azzal, hogy régiségkereskedőhöz (majd onnan hozzám) került, szintén nincs ellentmondásban a megőrzési szándékkal. Christina Aka hangsúlyozza, hogy a Németországban a „megőrzés” (tehát a *nem szemétbe dobás*) egyik formája a bolhapiacokon való értékesítés. Ebben az esetben nem az adott tárgyért kapott pénzösszeg játssza általában a meghatározó szerepet, hanem annak biztosítása, hogy az adott tárgy, az új tulajdonoshoz kerülve, továbbra is bizonyos fokú megbecsülésben részesül. (Aka 1997, 433. p.)

5. kép. A selmecbányai búcsújáróhelyez kapcsolódó ponyvanyomtatvány foszladozó maradványa a komáromszentpéteri imakönyvből

6. kép. A komáromszentpéteri imakönyvet birtokló család egyik tagjának kitüntetését ábrázoló kép egy cseh nyelvű újság kivágatán

Azt, hogy általában a szent raktáraknak ilyen, a családi kegyeleten alapuló vonatkozásai is vannak, az is bizonyítja, hogy a német nyelvterületen ilyen helyekre kerülnek, sokszor a több ezres (!) mennyiséget is elérve, a fényképes halotti értesítők. Noha bizonyos vallási vonatkozásaik ezeknek is vannak (a kereszt szimbóluma, vagy egy bibliai idézet gyakran előfordul rajtuk), de alapvetően mégiscsak egy-egy elhunyt családtag, barát, jó

ismerős neve, életkora, elhalálozási éve, a temetés időpontja és fényképe található rajtuk. Nos, ezekkel, ugye, mihez kezdjen az ember? A szemétkébe dobni nem illik („nem való”), így marad az a lehetőség, hogy egy ilyen szent raktárban helyezték el őket. Jómagam Dél-Csehországban, a Český Krumlovtól nem messze, az osztrák határ közelében fekvő a Svatý Kámen u Rychnova nad Malší (Heiliger Stein) nevű kis település búcsújáráhelyén figyeltem meg ilyen szent raktárt, ahol a több száznyi különféle szentkép, szobor, feszület, rózsafüzér és házi szenteltvíztartó társaságában kiszuperált cipősdobozokban halotti értesítők száza (ha nem ezrei) leltek végső (?) elhelyezést. Véleményem szerint nagyobb részét a különféle szakrális tárgyak esetében is, de a halotti értesítők vonatkozásában egyértelmű, hogy itt a halott hozzátartozói iránti kegyeletéről van szó.

Szakrális kisemlékekkel kezdtem eszmefuttatásomat, fejezzük is azzal a szűkebb témával, ami azért nem az a kategória, mint amiről eddig beszéltem, noha rokon vele. Itt is a mindenáron való megőrzésről és a családi folyamatosság fenntartása érdekében kifejtett tevékenységről (és annak eredményéről) lesz szó.

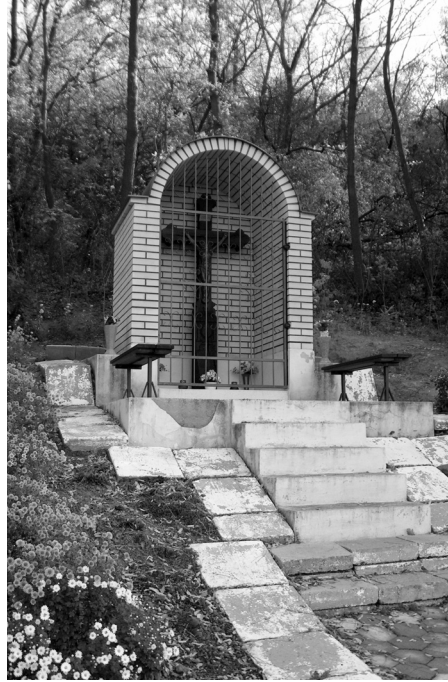
A Kürt kataszterében található ciglédi búcsújáráhely Szentháromság-kápolnájától nem messze, a *Góré-hegy* (*Kopasz Góré*) oldalában található egy fafeszület, a *góréi kereszt*. A feszületet, amelyet *barátok keresztjének* is hívják, öt falu népe (Kürt, Fűr, Szőgyén, Nagyölved, Hidegvölgy) közadakozásból állíttatta annak emlékére, hogy a török itt gyilkolta le a fehér barátokat (itt jegyzem meg, hogy a helyi hagyomány, miszerint a *Góré-hegy* tövében egykor pálos rendi kolostor lett volna, amit a hegyben található, s még az ötvenes évek során is megfigyelhető alagutak léte is alátámasztani látszik, a történeti irodalom alapján nem bizonyítható). A feszület közelében szántás során időközönként még ma is fel-felbukkanó emberi csontokat a szántóvető ennek a keresztnek a lábához dobálja. Felírata szerint 1904-ben állíttatták, ám a Szekeres család hagyománya szerint sokkal régebbi. A feszület szárán domború vésetek: az előlapon oltáriszentség, kétoldalt egy-egy gyertyával, alatta az évszám: 1904. Az alatt egy angyal kehellyel egy életfa mellett, majd koncentrikus körök és félhold, valamint hatágú csillag. A szár jobb oldalán vésetek, Krisztus szenvedéseinek jelképei: tövisszuszorú, három nyíl, ostor.

A Szekeres családban apáról fiúra szállt annak a feszületnek, a *góréi kereszt* karbantartásának az öröksége. 2004-ben a fafeszületet restaurálták és egy téglából készült, elől nyitott védőépületet emeltek fölé:

...HA EGYSZER
KIDÓLNE. ÚJAT TÉGY
A HELYÉBE,
HOGY AZ ŐSEINK
EMLÉKE
FENNMARADJON...

7. kép. A góréi kereszt. Kürt
(Liszka József felv., 1993)

8. kép. A felújított góréi kereszt. Kürt
(Liszka József felv., 2013)

Az „*ezt el ne dobáld*”, illetve „*hogy őseink emléke fennmaradjon*” szóösszetételek jól jellemzik a szent raktárak (*deponia pia*) kialakítása során meghatározó szerepet játszó mentalitást. Összegzésként megállapítható, hogy jelenségkör, legalábbis Közép-Európában, széltében ismert és elterjedt. Lényegét tekintve tehát a vallási vagy kegyeleti okok miatt nem eldobandó tárgyak másodlagos, méltó gyűjtőhelye fogalom még tágítható is (épületek valódi belső terei, szakrális kisemlékek szabadtéri környezete, de akár egy családi Biblia vagy imakönyv is szemlélhető ilyen szempontból). Hogy a kegyeleti felhalmozás során a vallási áhítat vagy az elődök iránti kegyelet volt-e karakteresebb, az szinte a lerakatok tárgyai viszonylatában egyenként döntendő el. Nyilvánvaló, hogy ezek a szempontok külön-külön is szerepet játszhattak-játszhatnak. A halotti értesítők felhalmozása esetében alighanem kevesebb jelentőséggel bír a vallási áhítat, és sokkal inkább az elhunyt iránti kegyelet dominál, de egy Mária-kép vagy szenteltvíztartó esetében inkább a vallási érzület lehet lényegesebb. A bevezetőben említett szerzők a kérdést már alaposan körbejárták, mélyfúrászerű kutatásokkal azonban még tovább lehetne finomítani a témáról szerzett ismereteinket.

Irodalom

- Aka, Christine 1997. Wegwerfen tabu? Zeichen katholischer Sinnwelten im Säkularisierungsprozess. In Rolf Wilhelm Brednich–Heinz Schmitt (szerk.): *Symbole. Zur Bedeutung der Zeichen in der Kultur*. Münster–New York–München–Berlin, Waxmann, 427–434. p.
- Barna Gábor 2003. *Egy szent raktár. Tárgyak, szimbólumok, kommunikáció / A Sacred Depot. Objects, Symbols, Communication*. Szeged, Néprajzi Tanszék /Devotio Hungarorum, 10./
- Bartha Elek 2010. Szent raktárak a tájban. In Mőd László–Simon András (szerk.): *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére*. Szeged, Gerhardus Kiadó, 248–251. p.
- Bartha Elek 2012. Szent helyek – profán tartalmak. Néprajzi adatok a deszakralizáció kérdéséhez. *Ethnographia*, 123, 428–434. p. [újraközölve: Bartha Elek: *Megszentelt tájak vonzásában*. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék 2017, 68–74. p.]
- Dünninger, Hans 1978. Deponia pia. *Jahrbuch für Volkskunde*, 1, 238–240. p.
- Ember Győző 1982. *Levéltári terminológiai lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó /A Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltár- és történeti forráskiadványok, 4./
- Harteringer, Walter 1990. Totenbretter im Bayerischen Wald und Böhmerwald. Überlegungen zu ihrer Entstehung und Funktion. *Ostbairische Grenzmarke*, 32, 123–138. p.
- Harteringer, Walter 1992. *Religion und Brauch*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kiss Lajos 1958: *Vásárhelyi hétköznapiak*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Köstlin, Konrad 2001. Vom Breikocher zum Muskelmann. Der Hl. Josef in seiner Familie. In Bringéus, Nils-Arvid–Nilsson, Sten-Ake (szerk.): *Popular prints and imagery. Proceedings of an international conference in Lund 5–7 October 2000*. Stockholm 2001. Stockholm, Royal Academy of Letters, 334–352. p. /Konferenser/Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 53./ <http://www.brauch.at/folge01/bi01.html#d5e25302> [utolsó megtekintés: 2021. 01. 23.]
- Liszka József 2000. Szakrális kisemlék és szerepük egy faluközösség életében. Kürt példája. In Uő: *Állítatott keresztényi buzgóságból. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 33–63. p.
- Liszka József 2010. *Populáris kultúra*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet /Magyarok Szlovákiában, VI./
- Liszka József 2016. A halál és temetés Felsővályon. In Uő: *Határvidékek. Határok és határtalanságok az összehasonlító folklorisztika és etnológia szempontjából*. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 117–128. p.
- Nikitsch, Herbert 2015. Ein Wiener Bildstock – revisited. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 118, 53–69. p.
- Rilke, Rainer Maria 1952. *Briefe über Cézanne*. Herausgegeben von Clara Rilke. Wiesbaden, Insel-Verlag.
- Scharfe, Martin 2004. Heiliger Müll. Tastversuche im kulturellen Souterrain. *bricolage. Innsbrucker Zeitschrift für Europäische Ethnologie*. Heft 2: Müll / Abfall, 27–39. p.
- Szilágyi István 2006. *A selmecbányai kálvária és ábrázolásai*. Budapest–Sopron, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédiai Munkaközösség–Központi Bányászati Múzeum.

JÓZSEF LISZKA

“JUST DON ´T THROW IT OUT...” DEPONIA PIA: A “SACRED DEPOT” OR “SACRED TRASH”, OR THE ISSUE OF PRESERVATION

Certain cultural objects, crosses, pictures and statues of saints, rosaries, home holy water fonts left out of use often remain kept as a legacy, they are not thrown out but are placed, out of grace, in some sacred place (a secluded chapel, booths of wayside shrines) or simply at the foot of a wayside cross. This form and place of preservation is known in science as a “sacred depot” or deponia. This study presents examples of this phenomenon in southern Slovakia, putting it in parallel with similar attempts to preserve the memory of ancestors and also placing it in the broader context of the culture of remembrance.